

УДК 37.014.552(477)

Напрями розвитку освіти в територіальних громадах

DIRECTIONS OF EDUCATION DEVELOPMENT IN TERRITORIAL COMMUNITIES

ХИТЬКО Майя – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9216-8876>

КУЛИК Андрій – аспірант кафедри публічного управління та права, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9691-5720>

КНУТКО Maiya – Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor; Associate Professor of Department of Public Administration and Law, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70, Volodymyr Antonovych St., Dnipro, 49006, Ukraine

KULYK Andrii – PhD student of Department of Public Administration and Law Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, 70, Volodymyr Antonovych St., Dnipro, 49006, Ukraine

DOI

Анотація. У статті розкрито основний зміст адміністративно-територіальної реформи як ключового елемента еволюції суспільних відносин. Децентралізація влади в Україні створює можливість ефективного впровадження інституційних змін. Виявлено, що функціонування територіальних громад передбачає серйозну модернізацію їх системи освіти. З'ясовано, що основними завданнями продовження реформи децентралізації в повоєнний період стане реформування у сфері освіти, посилення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті рішення, гармонійний розподіл ресурсів територіальних громад, взаємна підтримка і допомога при відновленні зруйнованої інфраструктури, пріоритетність людського чинника та соціальних цінностей. Визначено, що прийнята в 2020 році Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки є ключовим документом розвитку територіальних громад орієнтованим на гідне життя людини в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, мета якої може бути досягнена на основі стратегічних цілей. Доведено, що для виконання завдань Стратегії Україна має ряд конкурентних переваг серед яких рівень розвитку людського капіталу в країні. Проаналізовано праці вітчизняних науковців які займається дослідженням процесу розвитку людського капіталу в динаміці сучасних змін усіх сфер життя. Виявлено, що потенційні можливості для розвитку людського капіталу знизились за період повномасштабної війни. Україна зазнала як прямих так і непрямих втрат людського капіталу причинами яких стали: вимушена міграція, вбивство мирного населення, загибель військових, недоотримання заробітної плати працівниками, руйнування освітньої інфраструктури, не надання освітніх послуг в повному обсязі всім учасникам освітнього процесу. Обґрунтовано, що для відновлення людського капіталу у повоєнний період заходи мають бути спрямовані на формування сприятливого середовища для повернення громадян України на батьківщину та вибудовування ефективної системи формування, розвитку людського капіталу всередині країни на що безпосередньо може вплинути розвиток освіти в територіальних громадах. Зроблено висновок, що чинниками які вплинуть на досягнення стратегічних цілей в сфері освіти є чітке визначення конкретних напрямів і завдань розвитку системи освіти в територіальних громадах.

Ключові слова: освіта, децентралізація, управління закладами освіти, територіальні громади, реформування, людський капітал.

Summary. The article reveals the main content of the administrative-territorial reform as a key element of the evolution of social relations. Decentralization of power in Ukraine creates an opportunity for effective implementation of institutional changes. It was found that the functioning of territorial communities requires a serious modernization of their education system. It was found that the main tasks of the continuation of the decentralization reform in the post-war period will be reforming in the field of education, strengthening the level of responsibility of local self-government bodies for the decisions made, harmonious distribution of resources of territorial communities, mutual support and assistance in the restoration of destroyed infrastructure, prioritization of the human factor and social values. It was determined that the State Regional Development Strategy for 2021-2027, adopted in 2020, is a key document for the development of territorial communities focused on a dignified human life in a united, decentralized, competitive and democratic Ukraine, the purpose of which can be achieved on the basis of strategic goals. It has been proven that Ukraine has a number of competitive advantages to fulfill the tasks of the Strategy, including the level

of human capital development in the country. The works of domestic scientists who are engaged in researching the process of human capital development in the dynamics of modern changes in all spheres of life are analyzed. It was revealed that potential opportunities for the development of human capital decreased during the period of full-scale war. Ukraine suffered both direct and indirect losses of human capital, the causes of which were: forced migration, killing of civilians, deaths of soldiers, non-payment of wages by employees, destruction of educational infrastructure, failure to provide educational services in full to all participants of the educational process. It is justified that in order to restore of human capital in the post-war period, measures should be aimed at creating a favorable environment for the return of Ukrainian citizens to their homeland and building an effective system for the formation and development of human capital within the country, which can be directly influenced by the development of education in territorial communities. It was concluded that the factors that will affect the achievement of strategic goals in the field of education are the clear definition of specific directions and tasks of the development of the education system in territorial communities.

Key words: education, decentralization, management of educational institutions, territorial communities, reform, human capital.

Постановка проблеми. Розвиток освіти є одним з найважливіших завдань для будь-якої країни. В Україні це особливо актуально в контексті реформування публічного управління та зміцнення демократичних інститутів. Адміністративно-територіальна реформа передбачає виконання низки завдань для реалізації потенціалу окремих територіальних громад з метою ефективного використання їх потенціалу для сталого розвитку, поєднання централізації і децентралізації в реалізації функцій публічної влади. В умовах війни вирішення завдань ускладнюється, значна їх частина відтермінується у часі. Разом з тим, завдання модернізації освітньої сфери в напрямі децентралізації освіти, підвищення якості освітніх послуг, ефективності фінансування освітньої галузі, залучення громадськості до управління освітніми закладами залишається актуальним. Теоретичне і прикладне значення децентралізації освіти дозволяє дослідити теоретичні основи й практичний досвід цього процесу, визначити напрями розвитку освіти в територіальних громадах в умовах української дійсності, зважаючи на те, що військові дії не зупинили процес реформування.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняних практик функціонування територіальних громад, виявлення напрямів розвитку системи освіти в Україні здійснюють вчені: Луговий В. [6], Ковбасюк Ю. [4], Кремень В. [5], Романенко М. [9], Рябова З. [10] та ін.

Вони проводять аналіз стану освіти в країні, визначають проблеми та шляхи їх вирішення, чинники, що впливають на економічний розвиток країни через систему освіти, такі як якість навчання та підготовка фахівців. Доводять, що недостатній рівень освіти може призвести до втрати конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку, обґрунтовують важливість забезпечення доступності освіти для всіх верств населення, що сприятиме розвитку людського капіталу в країні.

Наразі, виникає потреба у дослідженні перспективних напрямів розвитку освіти в територіальних громадах в Україні з точки зору забезпечення інтересів держави та її громадян.

Мета статті полягає у вивченні напрямів розвитку освіти в територіальних громадах в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реформа децентралізації є ключовим елементом еволюції суспільних

відносин. Децентралізація влади в Україні є основним принципом державної політики регіонального розвитку, що створює можливість ефективного впровадження інституційних змін. Реформа має безпосередній вплив на мешканців громад, так як органи місцевого самоврядування були трансформовані в органи влади територіальних громад, що утворювалися на основі добровільного об'єднання населення. Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8] основним механізмом формування дієздатних територіальних громад України є їх добровільне об'єднання. Стаття 2 Закону прямо на це вказує: «добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів: конституційності та законності; добровільності; економічної ефективності; державної підтримки; повсюдності місцевого самоврядування; прозорості та відкритості; відповідальності» [8]. Основними завданнями проведення реформи децентралізації є розроблення концептуальних засад реформування у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, посилення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті рішення, проведення роз'яснювальної роботи серед населення. Але, поряд із цими завданнями слід визначити й інші, які будуть першочерговими після нашої перемоги: послідовність адміністративних процесів децентралізації; гармонійний розподіл ресурсів територіальних громад; взаємна підтримка і допомога при відбудові територіальних громад; пріоритетність людського чинника та соціальних цінностей. Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, ключовим документом розвитку територіальних громад визначено, що вона є основним планувальним документом для реалізації територіальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини [3]. Ця стратегія орієнтована на людину, на її гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні. Її мета може бути досягнена на основі трьох стратегічних цілей:

1) формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпечовому та просторовому вимірах;

2) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;

3) розбудова ефективного багаторівневого врядування [3].

Для досягнення стратегічних цілей Україна має ряд конкурентних переваг серед яких, особливо виділимо людський капітал як важливу складову економічного розвитку країни. Дослідження чинників, що впливають на його розвиток, може бути корисним для прийняття ефективних рішень у галузі освіти та розвитку держави загалом.

Значна кількість науковців займається вивченням процесу розвитку людського капіталу в динаміці сучасних змін усіх сфер життя. О. Грішнова, узагальнивши різні підходи до визначення цієї категорії, вважає, що «людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичення людьми (людиною) певного запасу здоров'я, знань, навиків, здібностей, мотивацій, що цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва [1].

Як міру «втільених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації, професійного досвіду, стану здоров'я, якості харчування та їх здатність приносити дохід» визначає людський капітал Ю. Гуменюк [2]. В. Островерхов бачить у розвитку людського капіталу «здатність людини до освоєння і накопичення знань, умінь, компетенцій, а також запас здоров'я та створення на цій основі конкурентних товарів і послуг, прийняття, переробки, використання, відтворення і передавання інформації» [7].

Зважаючи на різні визначення людського капіталу будемо розуміти його як сукупність знань, навичок, досвіду та інших характеристик людей, які впливають на їх продуктивність та ефективність у роботі та мають певну цінність. Цінність людського капіталу втілюється за допомогою освіти, кваліфікації, знань, навичок, вмінь, здібностей, досвіду, системи мотивацій, що формуються окремим індивідом упродовж усього життя.

Напередодні повномасштабного російського вторгнення 2022 року Україна характеризувалась як країна зі значними потенційними можливостями для розвитку людського капіталу. Це велика європейська держава з населенням понад 40 млн. осіб в якій була велика кількість фахівців, які цінуються у світі, понад 70 відсотків людей мають вищу освіту. Україна у 2018 році посідала перше місце серед 153 країн у категорії «Наука та технології» рейтингу The Good Country Index та перебувала серед лідерів у Центральній та Східній Європі за кількістю IT-фахівців; позиціонувала себе як одного з найбільших глобальних експортерів IT-послуг, у галузі працювало 220 тисяч спеціалістів у 2020 році. За оцінками міжнародного рейтингу конкурентоспроможності талантів (GTCS, 2021) Україна посіла 61 сходинку зі 155 країн [11].

Внаслідок російської агресії 2022 року Україна зазнала значних втрат людського капіталу як прямих (вимушена міграція, примусова депортація населення України, вбивство мирного населення, загибель військових), так і непрямих (недоотримання бізнесово-

го доходу підприємцями та заробітної плати працівниками, неможливість повною мірою використовувати інтелектуальний, творчий потенціал людського капіталу внаслідок воєнних дій на території України, потенційні втрати в освітній сфері, руйнування освітньої інфраструктури, не надання освітніх послуг в повному обсязі, неможливість долучитися до їх отримання всіх учасників освітнього процесу).

За період війни ми маємо в сфері розвитку людського капіталу і певні здобутки, а саме посилення національної самоідентичності, зміна цінностей населення, активізація волонтерського руху, формування національної цифрової культури, дотримання інформаційної безпеки та гігієни, формування української IT-армії для нейтралізації дій ворога в інформаційному та кіберпросторі.

Для відновлення людського капіталу у повоєнний період Україна зберегла резерви. Заходи цього відновлення мають бути спрямовані на формування сприятливого середовища для повернення громадян України на батьківщину та вибудовування ефективної системи формування, розвитку людського капіталу всередині країни. Для цього одним з основних стратегічних напрямів держави має стати розвиток освіти в територіальних громадах.

Досягнення стратегічних цілей в сфері освіти можливе через визначення конкретних напрямів і завдань, виконання яких дадуть можливість досягти певного розвитку системи освіти в територіальних громадах.

Одним з напрямів розвитку освіти в територіальних громадах є забезпечення доступності освіти для всіх громадян. Для цього необхідно забезпечувати розвиток інфраструктури освіти, створювати нові школи та дитячі садки, забезпечувати належний рівень фінансування освітніх закладів.

Стосовно інфраструктури, то вищезазначена стратегія окреслює як основні завдання: приведення у належний стан автомобільних доріг, якими здійснюється довозення учнів до закладів загальної середньої освіти та забезпечення громад шкільними автобусами, які відповідають всім технічним та безпековим вимогам.

Другим напрямом є підвищення якості освіти. Для цього необхідно забезпечувати професійний розвиток вчителів та педагогічних працівників, запроваджувати програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників відповідно до потреб сучасної освіти та сучасних технологій здобуття освіти, тобто здійснення повної комп'ютеризації закладів освіти паралельно з навчанням педагогічних працівників цифрової грамотності.

Третім напрямом, який має забезпечити два попередні, ефективне фінансування освіти із забезпеченням контролю за використанням коштів та залученням громадськості до процесу прийняття рішень щодо такого фінансування, що допоможе підвищити якість освіти в територіальних громадах. Підвищення ефективності видатків в освітню сферу для України є проблемою, що потребує першочергового розв'язання, оскільки основна частка видатків освіти у припадає на поточні видатки: оплату праці, оплату комунальних послуг, харчування тощо. В той час як для розвинутих

країн в структурі видатків на освіту капітальні видатки складають близько 10% та мають тенденцію до зростання, в Україні вони становлять близько 4%. А вони, як відомо спрямовуються на матеріально-технічне переоснащення, ремонт приміщень, закупівлю техніки, транспортних засобів тощо. Низький рівень капітальних видатків не дозволяє виконати завдання за першими двома напрямками, а саме: забезпечувати розвиток інфраструктури освіти, відновити роботу шкіл та дитячих садків, покращити їх матеріально-технічне оснащення, здійснити комп'ютеризацію закладів освіти. Це обумовлює необхідність залучення альтернативних джерел фінансування.

Четвертим напрямом є забезпечення взаємодії між освітніми закладами та громадою. Для цього необхідно залучати громадськість до процесу прийняття рішень щодо розвитку освіти, створювати механізми громадського контролю за діяльністю освітніх закладів та забезпечувати доступ до інформації про діяльність цих закладів.

В територіальних громадах досягти виконання окреслених завдань за зазначеними напрямками можна шляхом проведення громадських слухань та консультацій з представниками шкіл, батьківських комітетів, педагогічних працівників та інших зацікавлених сторін. При цьому важливо забезпечити прозорість та доступність інформації про фінансування освіти, щоб громадськість мала можливість контролювати витрати

та впливати на прийняття рішень. Важливо також розвивати механізми партнерства між громадськістю, бізнесом та державою в частині надання представниками бізнесу спонсорської допомоги для розвитку закладів освіти, участі громадськості у проектах з облаштування шкільних приміщень тощо.

У цілому, залучення громадськості до процесу фінансування освіти є важливим елементом забезпечення якісної та доступної освіти для всіх громадян.

Висновки. В результаті дослідження було виявлено, що за період повномасштабної війни в Україні сповільнилися темпи реформування системи освіти в територіальних громадах. Це в певній мірі призвело до зниження потенціалу розвитку людського капіталу. Для його відновлення мають бути визначені напрями розвитку системи освіти в територіальних громадах, а саме: забезпечення доступності освіти для всіх громадян, підвищення якості освіти, ефективне фінансування освіти із забезпеченням контролю за використанням коштів, залучення громадськості до процесу прийняття рішень щодо розвитку освіти в своїх громадах, забезпечення взаємодії між освітніми закладами та громадою, розвиток механізмів партнерства між громадськістю, бізнесом та державою. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що залучення громадськості до процесу фінансування освіти є важливим елементом забезпечення якісної та доступної освіти для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Людський розвиток. Київ: КНЕУ, 2006. 308 с.
2. Гуменюк Ю. П. Людський капітал та вплив його глобального переливу на соціально-економічний розвиток. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 682. С. 270–279.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету міністрів України № 695 від 5 серпня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.05.2023).
4. Ковбасюк Ю. В. Детермінований вплив глобалізації на розвиток сучасних систем державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 5-12.
5. Кремень В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 8–15.
6. Луговий В. І. Управління освітою: навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». Київ: Вид-во УАДУ 2. 1997. 305 с.
7. Островерхов В. М. Еволюція наукових поглядів дослідження людського капіталу. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2016. Вип. 21. С. 63–66.
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України № 157-VIII від 5 лютого 2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 27.05.2023).
9. Романенко М. І. Методологічні аспекти аналізу управління освітою як інноваційного феномену. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*. 2020, № 17, С. 82–88.
10. Рябова З. В., Єльнікова Г. В. Професійне зростання педагогів в умовах цифрової освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020 № 6, С. 369-385.
11. The Global Talent Competitiveness Index 2021. URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf> (дата звернення: 27.05.2023)

References

1. Hrishnova O. A. (2006) Lyuds'kyu rozvytok [Human development]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Humeniuk Yu. P. (2010). Liudskyi kapital ta vplyv yoho hlobalnoho perelyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok [Human capital and the impact of its global overflow on socio-economic development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. № 682, 270–279 [in Ukrainian].
3. State strategy of regional development for 2021-2027. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 695 of August 5, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (accessed: 27.05.2023) [in Ukrainian].
4. Kovbasiuk Yu. V. (2015). Determinovanyi vplyv hlobalizatsii na rozvytok suchasnykh system derzhavnoho upravlinnia [The deterministic impact of globalization on the development of modern state administration systems]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*. № 1, 5-12 [in Ukrainian].

5. Kremen V. H. (2015). Problemy yakosti ukraïnskoi osvity v konteksti suchasnykh tsyvilizatsiïnykh zmin [Problems of the quality of Ukrainian education in the context of modern civilizational changes]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. № 1, 8–15 [in Ukrainian].
6. Luhovyi V. I. (1997). Upravlinnia osvitoiu [Management of education]: navch. posib. dlia slukhachiv, aspirantiv, doktorantiv spetsialnosti «Derzhavne upravlinnia». Kyiv: Vyd-vo UADU 2 [in Ukrainian].
7. Ostroverkhov V. M. (2016). Evoliutsiia naukovykh pohliadiv doslidzhennia liudskoho kapitalu [The evolution of scientific views on the study of human capital]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*. Vyp. 21, 63–66 [in Ukrainian].
8. About the voluntary association of territorial communities. Law of Ukraine № 157-VIII of February 5, 2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (accessed: 27.05.2023) [in Ukrainian].
9. Romanenko M. I. (2020). Metodolohichni aspekty analizu upravlinnia osvitoiu yak innovatsiinoho fenomenu [Methodological aspects of the analysis of education management as an innovative phenomenon]. *Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyktor shkoly, litseiu, himnazii»*, № 17, 82–88 [in Ukrainian].
10. Riabova Z. V., Yelnikova H. V. (2020). Profesiïne zrostannia pedahohiv v umovakh tsyfrovoi osvity [Professional growth of teachers in the conditions of digital education]. *Informatsiïni tekhnolohii i zasoby navchannia*, № 6, 369–385 [in Ukrainian].
11. The Global Talent Competitiveness Index 2021. URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf> (accessed: 27.05.2023) [in English].